

ARANY JÁNOS LAPPANGÓ ÍRÁSAI.

Eddig is tudtunk Arany Jánosnak néhány dolgozatáról, amelyek összes műveinek egyik gyűjteményébe sincsenek fölvéve. Számbaveszem őket, hogy aztán megtoldjam azokkal, amelyeket — úgy hiszem — sikerült mostanában fölfedeznem. Az előbbieket részint fordítások, részint prózai dolgozatok. Így Kardos Lajos Aranynak két fordított novelláját ismertette az Irodalomtörténet 1914. évfolyamában (*Arany János novellafordításai*). Az egyik: *A köpenyeg*. Beszély az orosz életről. Gogol Miklós után. Megjelent Arany lapjában, a Szépirodalmi Figyelőben (1860. I. évf. 362. l.) * jeggyel. A másik: *Élőkelő világ*. Orosz beszély. Gróf Söllerhobtól (u. o. 1860. 39—48. sz.) *** jeggyel. Gyulai Pál mind a két novellát fölvette az Olesó Könyvtárba, a fordító megnevezése nélkül (1875. 17—18. sz.; s 1898. [második kiadás] 23—24. sz.)... Várdai Béla meg Aranynak négy, ismeretlen dolgozatát fődözte föl és ismertette az EPHK-ben (*Arany János prózairói hagyatékához*. XXX: 787. l.). Ezeket majd egyenként megnevezem a következő fejtegetésem rendében, s egyikhez-másikhoz némi megjegyzéseket is fűzök. Mindezen kívül én rábukkantam Aranynak nem kevesebb, mint tizenhat lappangó — fordított és eredeti — írására a Szépirodalmi Figyelőben s a Koszoruban. Ezeket óhajtom itt nyilvánosság elé hozni.

Aranynak említett két novellafordítását megszerzem egy harmadikkal. Ez *Liza albuma*, a *) alatti jegyzet szerint: Kobell *Pfälzische Geschichten* című népszerű elbeszéléseiből. Megjelent a Koszoru 1863. II. október 11-i (15.) számában. A fordítás névtelen... Kardos Lajos Gyulai Pál levelével s Arany Lászlónak meg Voinovich Gézának egy-egy megjegyzésével, továbbá nyelvi adatokkal bizonyítja, hogy a két orosz beszélyt Arany János fordította, valószínűleg németből. (L. id. cikkét!) A *, s *** jegyek is Aranyra vallanak. Megtalálni őket más dolgozatai alatt is, mint látni fogjuk... Én a *Liza albuma* fordítását csupán nyelvi adatok alapján tulajdoníthatom Arany-

nak. A példák, amelyeket említék, hiszem, hogy meggyőzően bizonyítják föltevésemet. Kobell Ferenc természettudós és költő (1803—1882) bajor és pfalzi dialektusban írt költeményeket és novellákat. A *Pfälzische Geschichten* 1863-ban jelentek meg Münchenben. A kötetből a *Liza albuma* fordítása mingyárt abban az esztendőben jelent meg a Koszoruban. Az eredetinek népszerű nyelvét a fordító is színmagyar népiességgel tolmácsolta. Egyebek között olyan szók és kifejezések vannak benne, amelyek kiváltképpen jellemzőek Arany népies nyelvére, s amelyeket egyéb műveiben is megtalálunk. A novellában: «Lizike is ráütötte a fejével»... (bólintott rá, igent intett rá). V. ö. «Miklós a fejével ráütött e szónál»... (*Toldi*, 12:6). «Fejjel a testvére ráüté e szókat»... (*Toldi e.*, 2:15). A novellában az apa így szól feleségéhez: «Csak annyit mondj Lizinek» stb... «Az asszony rálett»... (beleegyezett, helyeselte). V. ö. «Rálesztek ugye, hogy értesítsük?»... «Rá, rá»... (*Hamlet*: 1:1). «Rálesztek-e hát?... Én nem leszek rá»... (Aristophanes: *Lisistrate*, 128. sor). «Ha rälennének többi társaim»... (U. a. *A madarak*, 201. sor). «A szarka rálett szívesen»... (Arany: *Bírálatok. Eredeti népmesék*. V. 463. l.). A novella egyik kiállhatatlan személye: «Ez a dölyfös, büdös Ring»... Szinte megütközének rajta, hogy Arany ezt a szót tollára vette, ha nem tudnók, hogy másutt is használta *kevély* értelemben. V. ö. «Agyrrechios nem ezzel oly büdös»... (Aristophanes: *Plutos*, 178. sor). Használta e szót *megünt*, *nem kedves*, *nem tetsző* értelemben is: «Büdös neki, Pallás' vén laktanyája»... (Debrecen nagy iskolája. *Bolond I.* 2:60). Ismerem Somogyból is ezt a szót mind a két jelentésben: «Szinte büdös a kevélységtől.» «Büdös neki a munka.» A novellában: «Elbeszélte nekem — minden élte-voltát»... V. ö. «Szigorúan kikérdé fia élte-voltát»... (*Toldi sz.* 6:46). «Hosszúra nyúlnék minden élte-volta» — elmondása (*Bolond I.* 2:18). Ezek a nyelvi bizonyítékok erősítenek meg abban a föltevésemben, hogy a *Liza albuma* c. novellát Arany fordította. Egyébként jelentéktelen kis novella. Bizonyára hézagpótlónak szánta. Hiszen, mint szerkesztő, folyton «kézirathány»-ról panaszkodott leveleiben legszorgalmasabb munkatársának, Szász Károlynak: «írnom kell mindent, — — novellát fordítani»...

Hosszabb fordított cikk van a Sz. F.-ben (1871. I. 39. sz.): *Barret Browning Eliza*. Az Athenaeum után, *** jeggyel. Ez a jelzése az *Előkelő világ* c. novellafordításnak, valamint Monier W.: *A hindu dráma* (Sz. F. 1861. 582. l.), s Millien: *La Moisson* (u. o. 422. l.) ismertetéseknek, melyek a *Hátrah. iratokban* is megvannak... B. B. Eliza író nő volt, B. Róbert angol költőnek, magyar költők fordítójának a felesége. Az Athenaeum, melyből Arany ezt a nekrológot fordította, a legtekintélyesebb irodalmi és művészeti lap Angliában. Kardos Lajos is megemlíti (id.

cikkében) ezt a nekrologot, s fölveendőnek tartja Arany műveinek teljes kiadásába.

Várdai Béla a *Koszoru* 1864. (II.) 16. számában *Madách Imréről* szóló emlékezést talált U jelzéssel. Aranynak tulajdonítja, s megjegyzi, hogy Toldy F. is hivatkozik «Arany szép nekrologjára» *A magyar költészet kézikönyvében.* (V. k.) Az U jegyet másutt sehol se találni Arany ismert jegyei között. Vajon nem írás- vagy nyomtatáshiba-e Y helyett?... Ezt a jegyet látjuk u. i. a *Némi párhuzam* c. cikk (Sz. F. 1861—62. 11. sz.), valamint a *Szabó Dávidról* írt írói arckép alatt. (K. 1864. 553. l.)

A nekrologok számát én is megtoldom a *Reviczky Széveerről*, párbajban elesett fiatal íróról szólóval, mely a K. 1864. II. 334. lapján jelent meg Arany ismert jegyével: *.

Szintén fordított cikk: *A niflungok vagy giukungok.* (A Skaldából.) Ajánlva Szász Károlynak. Jegy: *M. P.* (K. 1863. II. 2. sz.). Elmondja az ős germán monda tartalmát, s a végén ezt a kérdést teszi föl: «É világnézetből tisztult-e ki lassan a *Nibelung-ének* világnézlete, vagy megfordítva — a keresztény világnézet — torzult el az északi dalokban? Én az első esetet tartom természetesnek»... Szász K.: *M. P.-nek s mellékesen másoknak is* címmel válaszol a kérdésre (u. o. 4. sz.), s azt sejtí, hogy a kérdés egy kis szelíd vád akar lenni a Budapesti Szemlében a *Nibelung-énekről* közlött tanulmánya némely — állításai ellen... Erre *) alatt ez a megjegyzés van: «Nem az ellen, ha valami *ellen*. Csak annyit akar jelölni, hogy»... stb. Ez a szerkesztői megjegyzés is elárulja némileg, hogy a cikket Arany írta. Az epikus Arany sokat foglalkozott az Attilamondákkal kapcsolatos germán mondákkal. Az *M. P.* jegy pedig kétségtelenül igazolja Arany szerzőségét, hiszen Fejes István meg Málvina költeményeinek bírálatait (Sz. F. 1861. I. 691. l., s II. 241. l.), valamint az *Írói arcképeket* is (K. 1863. és 1864. évf.) ezzel a jeggyel írta. Az *Írói arcképeket* fölvette a *Prózai dolgozatok* közé is, a bírálatok meg a *Hátrah. iratokban* vannak.

Két hosszabb fordítás *Victor Hugo, raconté par un témoin de sa vie* c. könyvből. Az egyik: *Hugo Victor és Chateaubriand*, a másik: *Hugo Victor drámaírói föllépte.* (K. 1863. II. 4.; 6. sz.) Mind a két közleményt rövid bevezetés előzi meg. Az Y jel mutatja, hogy Arany tollából valók. Ugyanezzel a jeggyel közölte a Sz. F.-ben (1861. I.) a Nagy István *Faust* fordításáról, Kemenes költeményeiről, Garay Alajos *Betulia hölgye* c. eposzáról írt bírálatait is, melyek a *Hátrah. iratokban* találhatóak. Szintén a K. 1863. évfolyamában (4. sz.) közli *A Nil forrása* címen «egy német folyóiratnak e tárgyra vonatkozó rövid felvilágosítását», néhány sornyi bevezetés után. A jegy e cikk alatt is: Y. Kisebb közlemény: *Maria Antónia levelei*, —Y jelzéssel.

Ismertetés Alfred von Arneth *Maria Theresia und Maria Antoinette* c. gyűjteményről. Csak néhány sor Aranyé, a többi szemelvény (K. 1865. I. 20. sz.).

A Koszoru 1863. II. évfolyamában (210. l.) a *Külföldi szemle* rovatban *Egy francia eposz* címen Viennet: *La Franciade* tíz énekes eposzának ismertetése, bírálata van — *név nélkül*. Aranyénak tartom tárgya miatt, s a bíráló ismertetés módjánál, hangjánál fogva is. Tudvalevő, hogy mily örömmel lát minden epikai művet. «A világeköltészet lyraözönében, melynek szélső hullámai bennünket is elárasztanak, szinte jól esik néha egy elbeszélő költeményen nyugtatni meg szemünket.» (Bírálat. Hebbel: *Anyá és gyermeke. PD.*) «Egy eposz, még ha merőben el volna is hibázva, sokkal ritkább tünemény, semhogy észrevétlen, nyom nélkül szabad legyen átsuhannia.» (Bírálat. Garay A.: *Betulia hölgye. HL.*) Azt is tudjuk, hogy az elbeszélő művekben különösen a kompozíciót keresi. Ebben a francia eposzban nem találja. «Hiányzik belőle az *alakítás* ereje»... «Csak vers és vers, mindenesetre folyékony versek, de csak folyékonyak, mint a víz»... Vegyük ehhez egyik szerkesztői üzenetét: «*Alom és a többi*. Elég könnyen foly, de szét is foly, nincs benne eszmeconcentratio.» (K. 1863. II. 72. l.) Az egyező hang és modor is bizonyítja, hogy a névtelen ismertető cikk írója Arany.

Fordított elbeszélő műről szól egy másik bíráló ismertetés is: *Jadviga*. Költemény 11 énekben. Írta Beck Károly, fordította Bálint Gyula. — Szintén *névtelen*. «E költői beszély fordítója nem más, mint az, ki nem rég Tasso Megszabadított Jeruzsálem-ét fordította le... Amily dicséretes volt akkori választása, épen annyira hibáztathatni a mostanit»... (K. 1863. II. 23. sz.) Ebben az eposzban is hibának rója föl az «*inventio és compositio szegénységét*». Az előbbi fordítóra való hivatkozás, valamint e mű főhibájának a kiemelése egyaránt Aranyra vallanak Szintén tárgyánál fogva tulajdoníthatjuk Aranynak ezt a *névtelen* közleményt: *Attila mondák*. Írta Thierry Amadé. Fordította Szabó Károly. — Csak a néhány sornyi bevezetés Aranyé, a többi idézet.

Hosszabb bírálatot találunk a Szépirodalmi Figyelőben (1862. 23., 24., 25. sz.). *A rendszeres szavalattan alaprajzáról*. (Tankönyvül írta Mátray Gábor.) A bírálat jelzése: X. Ugyanezzel van jelezve az előző 22. számban az *Egy szó, amely kell, de nem tetszik* c. cikk, amely a *HL*-ba is föl van véve. Ám az a mód is, ahogyan a tárgyat részeire bontja, a mű hibáit kimutatja s egyben ki is javítja: egészen Arany bíráló eljárására vall.

Teleki József: *A Hunyadiak kora*. (Az Akadémia megbízásából kiadta Szabó Károly.) Jelentés a jelzett munka elkészüléséről, s szemelvények Magyarország földrajzi körül-

ményeinek ismertetéséből. A közlemény jegye: —y—s; ugyanaz, mint a *Divattudósítás*é (u. o. 2. és 3. sz.), amely a *HI*-ban is megjelent.

A K. 1863. évf. 4. számában levő bírálat: *Költemények* (Írta Várady Gusztáv) megint *névtelen*. Hangjából s egyezségeiből azonban bizvást Aranyra következtethetünk. Így ír róla: «Néhány lyrikust látunk [Várady] gyűjteményében *reproduktálva*, Petőfin kezdve Zalárig»... Egy szerkesztői üzenetben (*Szép élet*. U. o. 264. l.) hasonlót mond: «Tehetség nyomai látszanak; de még nem tűnik ki, *reproduktáló* lesz-e az, vagy önállóan teremtő»... A bírálatban még ezt mondja: «Petőfi, Felhői'-nek meglehetősen divatos utánzásától természetesen Várady sem menekülhetett»... Arany szokta megróni a Petőfi-utánzókat, mint az *Irányokban* is (*PD.*), s épen az előbbi módon: «A zsenge múzsa csupa reminiscenciákból táplálkozik» (89. l.), s «mestere nyomán 'Felhőket' kénytelen írni» (105. l.)

Tárgyánál fogva is érdekes az a zenészeti vita, melyet a Koszoru szerkesztője — tehát Arany — a Zenészeti Lapokkal folytatott. Az összehorgolás úgy kezdődött, hogy a K. 1863. II. 7. számában Bartalus Istvánnak, a lap zenei referensének befejezett cikkéhez (*Wagner Richard hangversenye a nemzeti színházban*) a szerkesztő *) alatt pár sor megjegyzést írt, melynek ez a lényege: «A jövő operájának nem ígérhetünk nagy jövőt, mert a szavai drámával kíván versenyezni, mire képtelen»... A Zenészeti Lapok — úgy látszik — hozzá nem értéssel vádolta a Koszoru szerkesztőjét. Erre a K. 10. számában válasz van *A «Zenészeti Lapok»-nak* címen, amelyben a szerkesztő megmagyarázza szavait, s elmésen vitatkozik ellenfelével. Végül a 15. számban: *Az Athenaeum* kezdettel, egy rövidke cikkben, idéz e «legtekintélyesebb angol irodalmi és művészeti lap»-ból, amely «Wagner úr szörnyetégeit» említi... A vitát így fejezi be: «Tehát még egy *tudatlan* lap a Koszoron kívül, mely 'az európai összes kritikáktól eltérve' — ezek bizonyára Z. L. szavai voltak — Wagner szerzeményeiről obligát magasztalásnál egyebet is bátorodik mondani. Már hát *ketten* vagyunk!» — A vita *név nélkül* folyt.

Magyar-orsz népdalok. Gyűjté s fordítá Lehóczky Tivadar. (K. 1864. II. 45. l.) Olyanformán szól róla, mint a Merényi-féle mesegyűjteményről (*PD.*): «Egy-egy, csak irodalmi, a nép által nem használt, nem ismert kifejezés vagy szó vegyül az egyszerű szövegbe» stb. A bírálat alatt levő * jegy pedig ugyanaz, mint amellyel *A köpenyeg* c. beszélyfordítását közölte (Sz. F. 1860. I. 362. l.).

Palócz népköltemények. Összegyűjtötte és kiadta Pap Gyula. (K. 1865. I. 20. sz.). Az ismertetés *névtelen*. Modora, módja azonban Aranyra vall. «E mesék elbeszélése igen egyszerű, s

azért szép; sehol se erőlteti a népies kifejezéseket, de ahol kell, mindenüvé tud alkalmazni valami odaillőt a gyűjtő; néha ki-kiesik a stílból s a dialektusból, de több gondnal dolgozva ez elkerülhető volna»... Merényi mesemondásáról is ilyenképen beszél. — A K. 22. számában *Egy ballada-váz s még valami* címen visszatér az előbbi ismertetésre. Abban a *Halál-völegényről* szóló palóc mesét «balladai menetű sejtelmes mondának» tartotta. Ezt a véleményét megerősíti a Baksay Sándor csanádi lelkész től kapott értesítés, hogy ő Somogycsurgóról ismeri e mesét, s szintén balladának véli, és hiszi, hogy verses formában is előkerül. Most hát [Aranynak] az a véleménye, hogy e volt ballada mint mese kezdett kerengeni. Kifejlése nem is mesei. *) alatt megjegyzi: «Népmesét nem tudunk, mely az ártatlanok diadalával és házasságra lépésével ne végződnek.» Ugyanezt így mondja a *Toldi szerelme* előszavában: «Népies ballada megtűri, sőt keresi a boldogtalan szerelmet, de — — mit mondana a nép például oly meséről, hol a hős sokat küzd a királyleányért s utoljára is — elveszti?» — A második cikk aláírása: *Az előbbi ismertető.* Hogy mind a kettőt Arany írta, kétségtelenül bizonyítja az idézett megjegyzések egyezősége.

Még mielőtt ismertem volna Várdainak id. cikkét, én is ráakadtam a Koszoru 1865. I. utolsó számában *A kegyes olvasóhoz* c. végszóra, hiszen alá van írva: *Arany János.* Várdai ezt — méltán — sokkal becsesebbnek tartja az előhangnál (*A Koszoru bemutatása.* — A *HI.* közt is), tehát felveendőnek Arany műveinek teljes kiadásába.

Végére hagytam két cikknek a megemlítését. A szerzőséget nézve mintha elmondhatnók Aranyval: «Bár ehhez is fér még egy-két vajon.» (*Bolond I. II. 3.*)

A Szépirodalmi Figyelő 1861. 31. számában van egy bírálat Jókai: *Szegény gazdagok* c. regényéről. Várdai Béla (id. cikkében) ezeket mondja róla: Péterfy Jenő (*Összegy. m. III.*) Salamon Ferencének vélte e cikket. A cikk alatt «Aranynak ismert jelzése (a régi aranyműves signum) van, elébe tett vonallal, ilykép: — #. Már ez az egy körülmény is döntő volna, mert ez a jegy kizárólag Aranyé volt az ő két lapjában»... (Salamon F. jegye: — m.—). Nem Várdai ellen, csupán a bizonyosság keresése céljából jegyzem meg a jelzésről, hogy Aranynak *A poloska* c. szatírája Jókai Üstökösében (1858. 3. sz.), *Az új magyar költő* c. paródiája (u. o. 1859. IV. 10. sz.), valamint *Az alkotmányos nagy naptár* ismertetése (Sz. F. II. 29—43. l. s *H. i.*) # jeggyel jelentek meg «elébe tett vonal» nélkül. Ha ez a vonáskülönbség nem változtat a dolgon, akkor — Várdainak egyéb meggyőző érvei alapján is — bizvást tarthatjuk ezt a bírálatot Aranyénak. Tolnai Vilmos minden fenntartás nélkül el is fogadta Várdai bizonyítékait (*Arany János Jókai nyelvéről.* Magyar Nyelv, 1917.). A Szépirodalmi Figyelőnek az Akadémia

könyvtárában levő példányába, a szóban forgó bírálat — # jegye mellé valaki oda is írta: *Arany*. Én még azt is fölhozom, hogy maga Arany is említi a bírálatot. Szász Károlynak írja 1861. március 9-i levelében: «Közelebb pár számban Bulcsu költeményei jönnek (t. i. azok bírálata), aztán — — Jókai *Szegény gazdagokjai*»... De nem mondja, hogy ki írta a bírálatokat. Azt azonban tudjuk, hogy Bulcsu költeményeit Arany bírálta (*PD.*) Ez vehető is, nem is újabb bizonyítéknak. Ám lássuk a következőt!

Ha a Jókai regényéről írt bírálatot Arany tollából valónak tartjuk, akkor Greguss Ágoston: *A levél* c. vígjátékának bírálatát (Sz. F. 1861. 41. sz.) szintén annak kell vennünk. Jelzése ugyancsak: — #. Várdai e jegyen kívül belső érveket is sorakoztat föl a bizonyításra. Hanem itt már egy nagyobb bökkenője van a dolognak, ami talán elkerülte Várdai figyelmét. A bírálat ugyanis ezt is mondja: «Szerző [t. i. Greguss] melleleg a civilisatorokat akarja kigúnyolni, — — a színmű jeligéje is erre vonatkozik. E jelige rosz vers, rosz nyelv, s a végén érthetlensége által tündöklök. Itt van: 'Hazája mívelt Európa, Szerelmes a civilisatióba, Nyugat felől keletre vándorol, Békésen hódít, még nem is porol'...». Ez a jelige pedig részlet Aranynak *A poloska* c. szatirájából. Elgondolható-e, hogy Arany a jelige kigúnyolásával önmagát gúnyolta?... Azt talán mondhatta volna, hogy a jelige versnek *rosz vers*, mert hiszen «*kores makáma*», «*rimes próza*» töredéke [az idézett szók Arany szavai]; de hogy a nyelve rossz, s a vége érthetetlen, azt bajosan mondhatta. [A «porol» szónak az értelme itt ez: *nagy port ver föl; nagy hü-hóval jár.*] Vagy talán a jeligében nem ismert volna rá szatirájának soraira? Ezt se gondolhatjuk... Arany László nem is tulajdonította az apjának ezt a bírálatot. A *HI.*-hoz csatolt *Függelékben* (472. l.) ezt mondja róla: «Hogy Arany a bírálatot [t. i. amit róla írtak] maga is elég béketűrőssel viselte», arra jellemző adat, hogy — «egy névtelen kritikus Greguss Ágoston egyik vígjátékát bírálva, a vígjáték jeligéjét — — röviden lerántja, ennyit mondva róla: [Idézi a már bemutatott gúnyos szavakat]. A kritikus valószínűleg nem tudta, hogy Greguss e jeligét Aranynak *A poloska* c. alatt névtelenül megjelent satyrájából idézi; *Arany pedig a kritikus megjegyzését egész közönyösen kiadta*».

Ezek szerint tehát még tisztázni kell a — # jegyű két bírálat szerzőségének a kérdését. Talán Arany kézíratai között találni valami fölvilágosító adatot... Azt tudjuk, hogy színházzól, színművekről a Szépirodalmi Figyelőben többnyire Salamon Ferenc írt, de teljes névaláírással; a Koszoruban pedig Gyulai Pál *Gy. P.* jelzéssel.

Az itt napfényre hozott lappangó írások között nagy értékűek mellett vannak csekélyebb jelentőségűek is. Mivel

azonban a *Hátrahagyott iratok*ba jelentéktelenebb apróságok is föl vannak véve: mind valamennyit érdemesnek tartottam a számbavételre, nyilvántartásra, mivel — Arany írta őket.*

TRENCSENÝ KÁROLY.

* Pótlás. A *Nép Barátjába* (szerk. Vas Gereben és Arany János), az 1848. jún.—nov. számokba, kilenc népies politikai cikket írt Arany, teljes névaláírással. Ezek: *Önkéntes sereg* (I., II. rész); *Segítsünk a hazán!*; *Ismerkedés* (I., II.); *Országcímer, nemzeti szín*; *Mentsük meg a hazát!*; *Kinek van igaza?*; *Mik voltunk? Mivé leszünk?*; *Feltámadtunk-e mi magyarok?*... Arany László csak négyet (*Önkénytes sereg*, II. r.; *Országcímer, nemzeti szín*; *Kinek van igaza?*; *Feltámadtunk-e mi magyarok?*) vett föl a *HI*-ba, mutatványul: «mint fogta fel szerzőjük a feladatát, mikor a népre a közügy érdekében hatni akart». (*Előszó*. 6. l.)